

KLMgrA22 Pozdně antické a raně křesťanské umění

Christianizace města v pozdní antice

Mgr. Tomáš Štěpánek

20. 3. 2018

Města v (pozdní) antice

- „kostra“ státu
  - ekonomická, politická, vojenská i kulturní funkce
- pozdně antická města
  - úpadek vs. kontinuita => transformace
  - vliv mnoha faktorů
    - samosprávy, městských pozemků, venkova, výroby a obchodu, elit, daňové zátěže, křesťanství

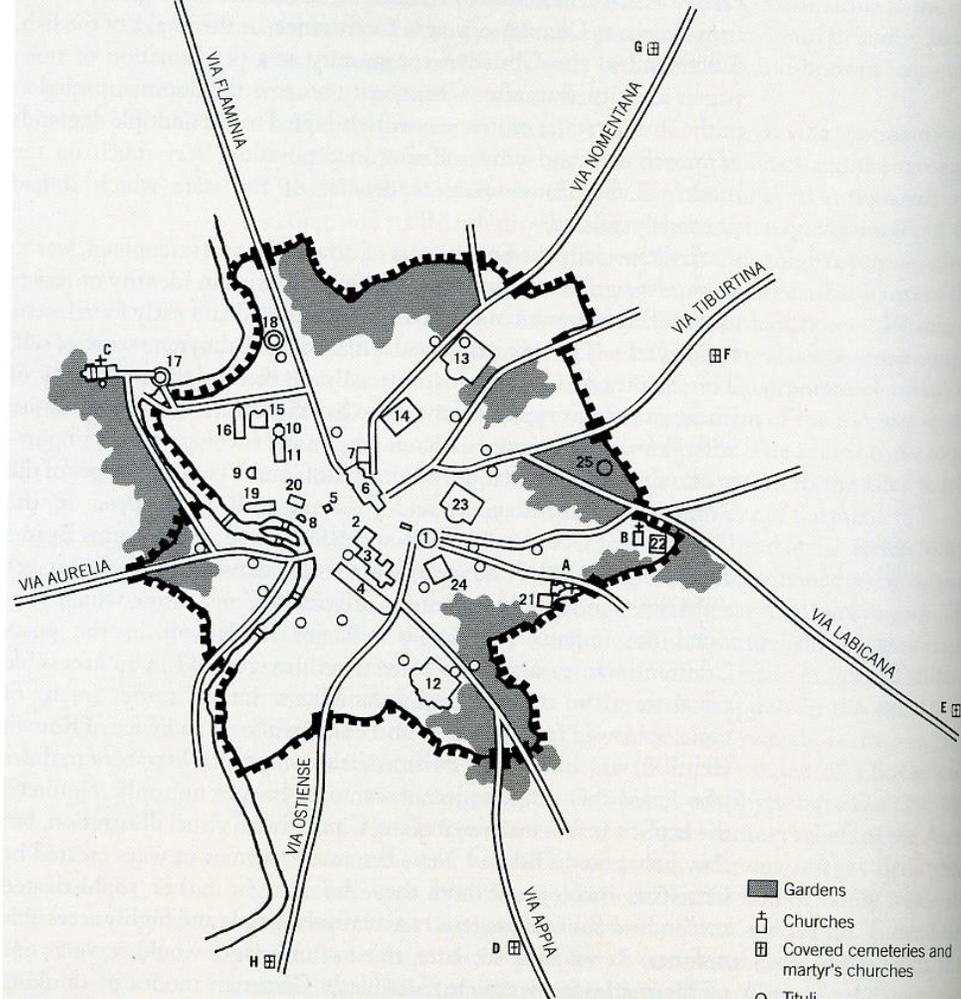
Křesťanství

- „spojnice“ mezi antikou, středověkem a dneškem
- pozitivní vs. negativní podíl na konci římské říše
- vzájemné ovlivňování
  - kultury, společnosti, politiky, náboženství, architektury, hospodářství
  - do roku 313 n. l. - pronásledované
  - mezi lety 313–380 n. l. - rovnocenné s pohanstvím
  - po roce 380 n. l. - jediné možné, státní, silně preferované

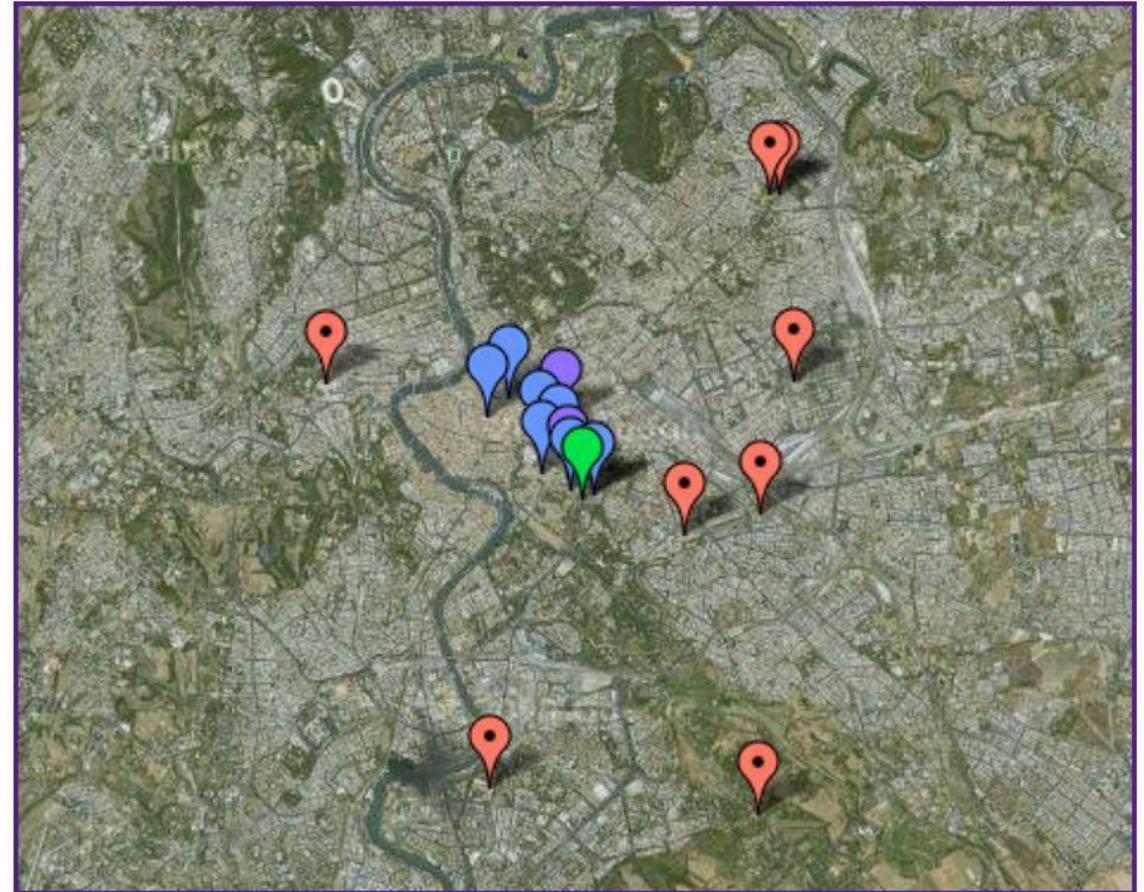
Šíření křesťanství v pozdně antické římské říši

Raně křesťanské stavby (1. pol. 4. století n. l.) umístěné za hradbami Říma nad hroby mučedníků

KEY

1 Colosseum	12 Baths of Caracalla	23 Baths of Trajan
2 Forum Romanum	13 Baths of Diocletian	24 Temple of Claudius
3 Palatine	14 Baths of Constantine	25 Minerva Medica
4 Circus Maximus	15 Baths of Severus Alexander	A Lateran Basilica
5 Capitol	16 Stadium of Domitian	B S. Croce in Gerusalemme
6 Imperial Fora	17 Mausoleum of Hadrian	C St Peter's
7 Market of Trajan	18 Mausoleum of Augustus	D S. Sebastiano
8 Theatre of Marcellus	19 Circus Flaminius	E Sts Peter and Marcellinus
9 Theatre of Pompey	20 Porticus of Octavia	F S. Lorenzo
10 Pantheon	21 Castra Equitum Singularium	G S. Agnese
11 Baths of Agrippa	22 Sessorium	H Shrine of St Paul

Křesťanství ve městě

- samospráva - kuriálové/dekurioni
    - mnoho povinností a úkolů
    - nedostatečná státní podpora, zvýšené nároky, dědičné připoutání, chudnutí, osobní zodpovědnost
    - křesťanství duplikuje některé povinnosti a struktury
- ⇒ úprk úředníků a podpora křesťanských struktur na úkor městské samosprávy

Křesťanství ve městě

- městské pozemky
    - příjmy a odvody daní
    - stát tuto půdu poskytuje církvi spolu s dalšími daňovými úlevami
- ⇒ městům chybí příjmy, ale stát po nich chce odvést daně v nezměněné výši

Křesťanství ve městě

- vnější reprezentace

⇒ biskupové i klér chrání všechen městský lid a stávají se tak městskými mluvčími (viz Anianus, biskup civitas Aurelianorum)

- kulturní život

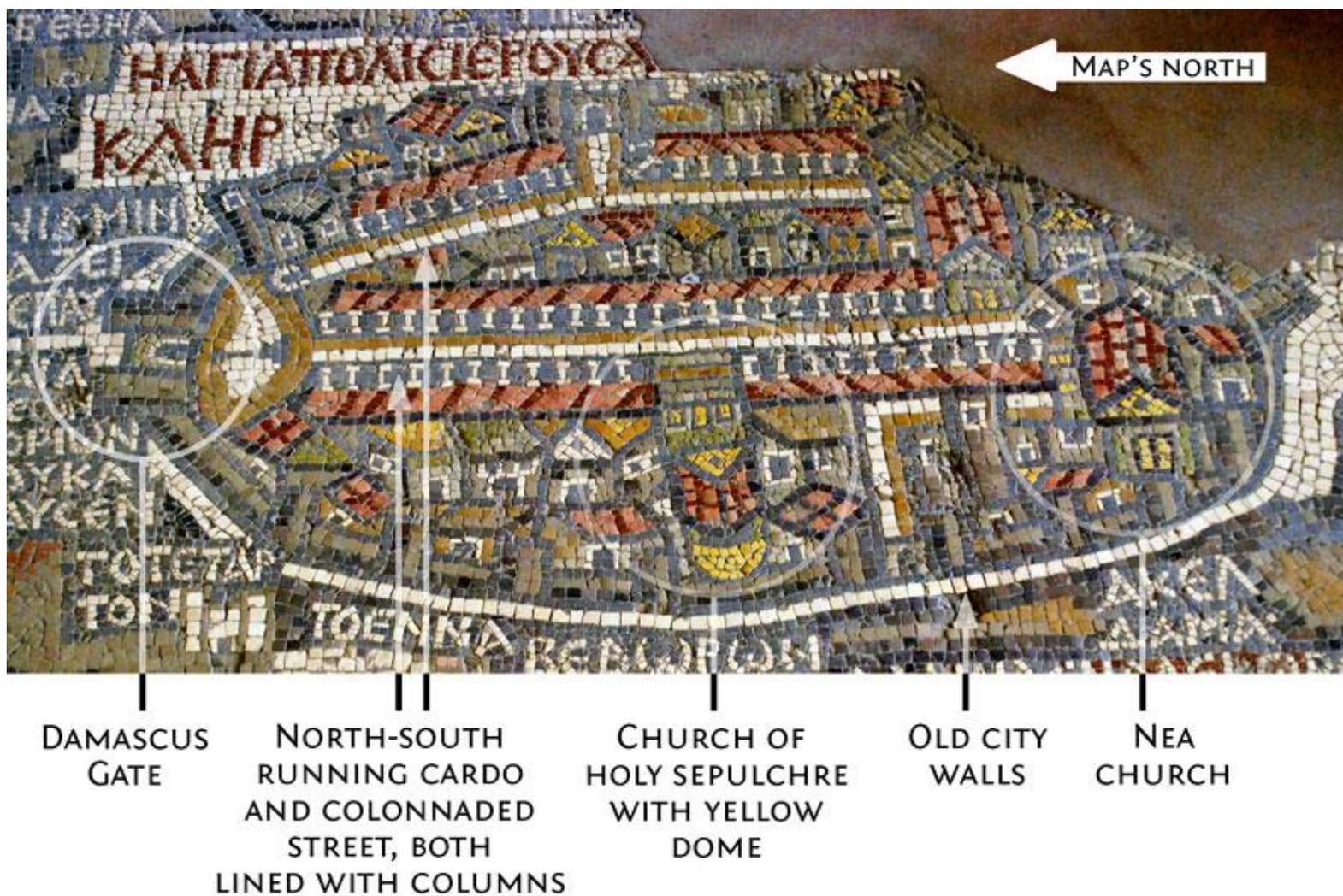
- pohanské svátky, gladiátorské zápasy, divadelní představení, mnoho náboženská městská komunita

⇒ křesťanské svátky, mono náboženská komunita

Křesťanství ve městě

- městská identita
    - vizuálně dominantní pozice v městské krajině -> pohanské chrámy
    - je „nutné“ chrám zbourat, desakralizovat a přestavět na křesťanskou stavbu
- ⇒ mosaiky, fresky i kresby raně středověkých měst se soustředí hlavně na křesťanské stavební struktury

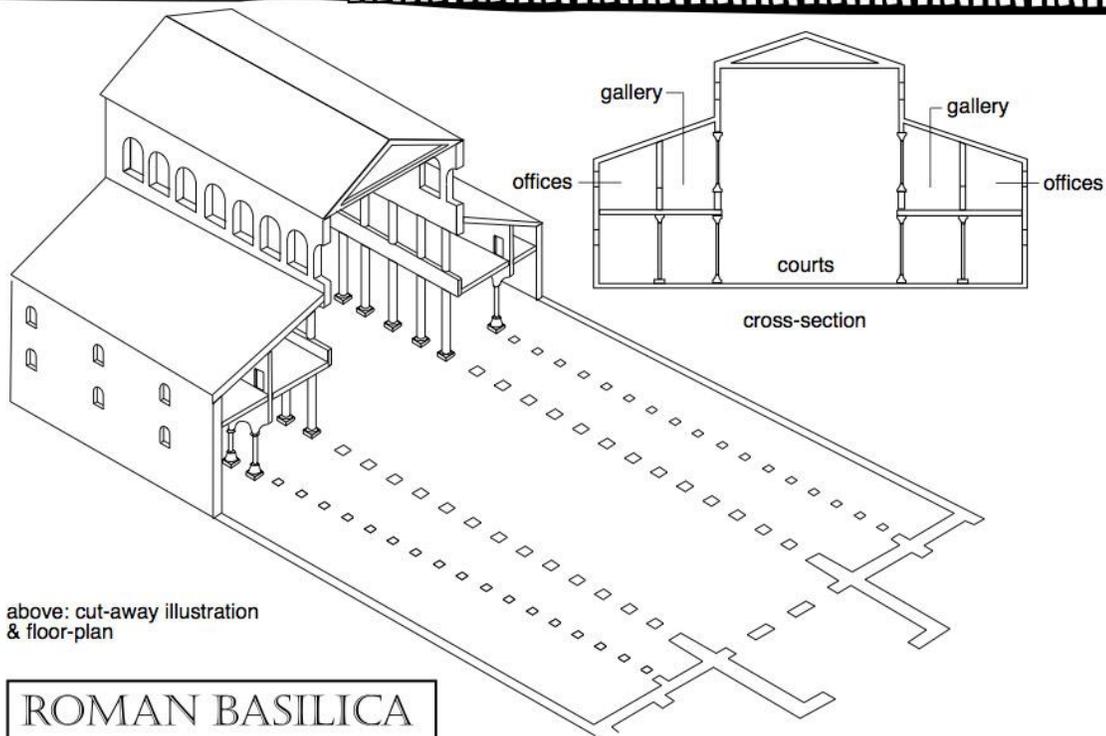
Mosaiková mapa křesťanského Jeruzaléma z Madaby (Jordánsko), 6. století n. l.

Křesťanství ve městě – Město v křesťanství

- (architektonický) vzhled
  - monumentální stavby (chrámy, divadla, cirky, lázně)
  - fórum tvoří ekonomické i společenské centrum města
  - basilika (zasedání soudů, obchodní činnosti, audienční sál) -> „adopce“ křesťanstvím
- ⇒ dochází k rozebírání a ničení pohanských památek
- ⇒ kostel se stává středem města i „jedinou“ monumentální stavbou
- ⇒ mrtví se přesouvají do měst

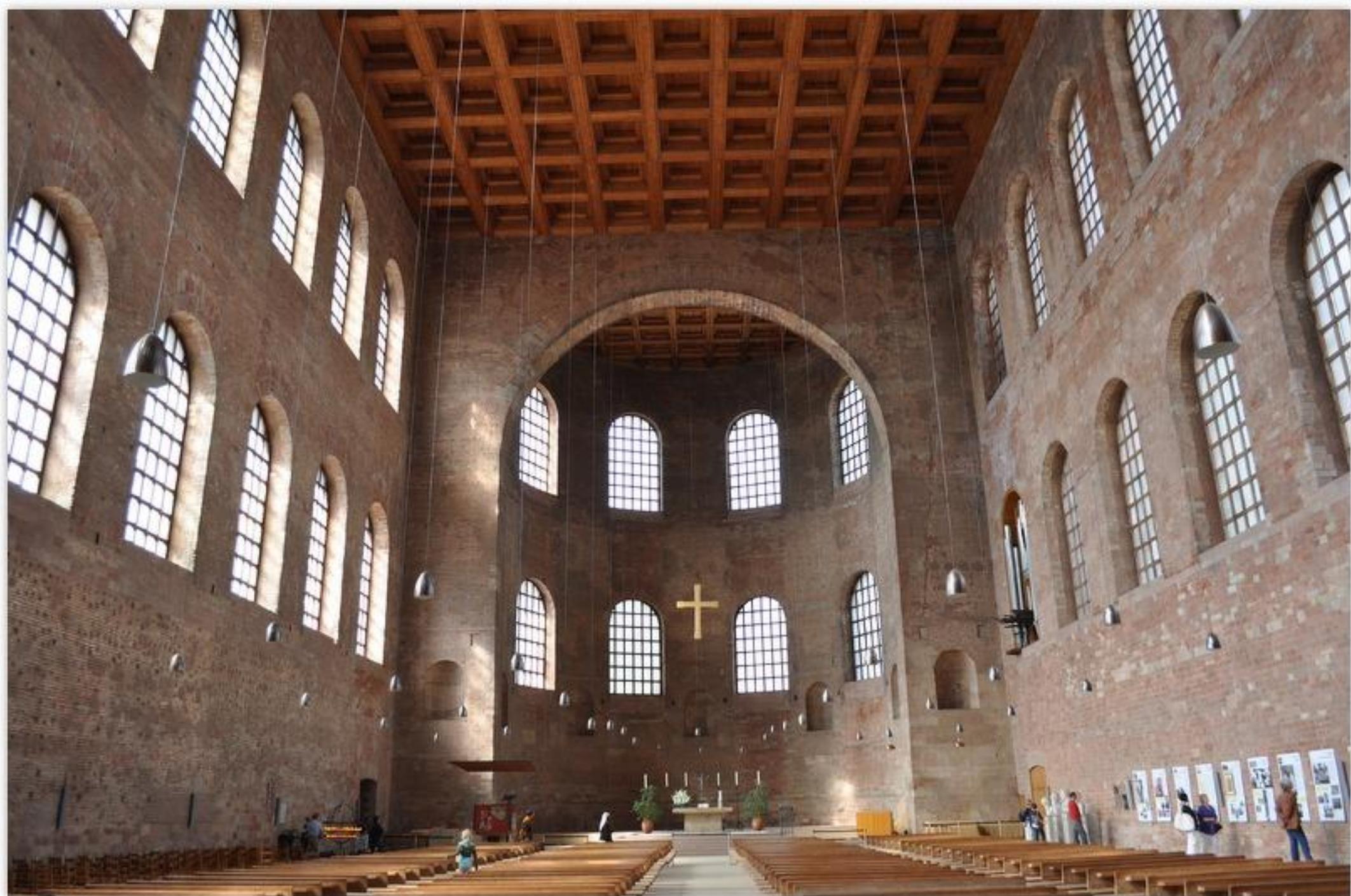
Římská civilní stavba (basilika) a její transformace do typické křesťanské struktury (vpravo a na dalším snímku Konstantinova basilika v Trevíru, Německo)

above: cut-away illustration
& floor-plan

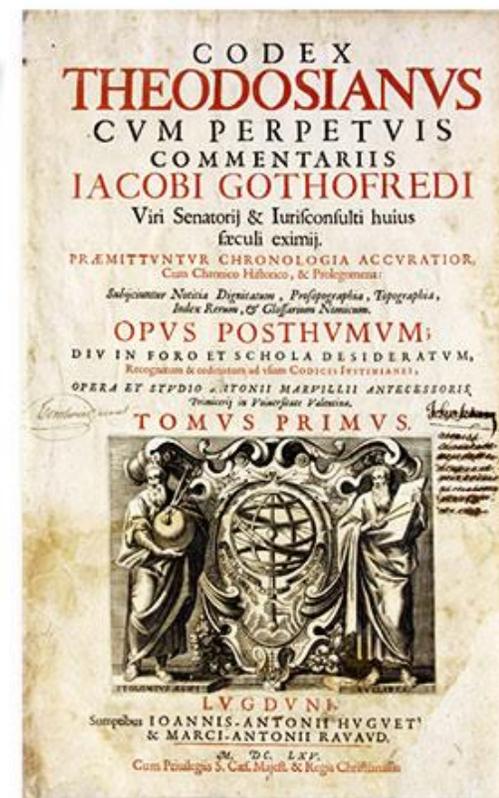
ROMAN BASILICA

Město v křesťanství - Codex Theodosianus

- 3000 zákonů v 16 knihách, k roku 438 n. l.
- náboženství v 16. knize
  - 10. kapitola De paganis, sacrificiis et templis
25 zákonů
  - 5. kapitola De haereticis 66 zákonů
  - 2. kapitola De episcopis, ecclesiis
et clericis 47 zákonů

Město v křesťanství - Codex Theodosianus

- 16.10.1 – 320/321, Konstantin Veliký, o nutnosti pokračování tradičních náboženských praktik (a o zákazu soukromých haruspicií)
- 16.10.3 – 342, Constantius II., o (pokračování zákazu) obětí a o ochraně pohanských chrámů mimo městské hradby, protože jsou zdrojem zábavy (festivaly, hostiny, svátky) pro římský lid
- 16.10.4 – 356/357, Constantius II., o uzavření všech pohanských chrámů (i ve městech) a k zákazu vstupu kvůli páchání hříchu (konání obětí)
  - primárně nenamířené proti chrámům, ale proti pohanským kněžím, kteří v nich konají (již zakázané) obětiny

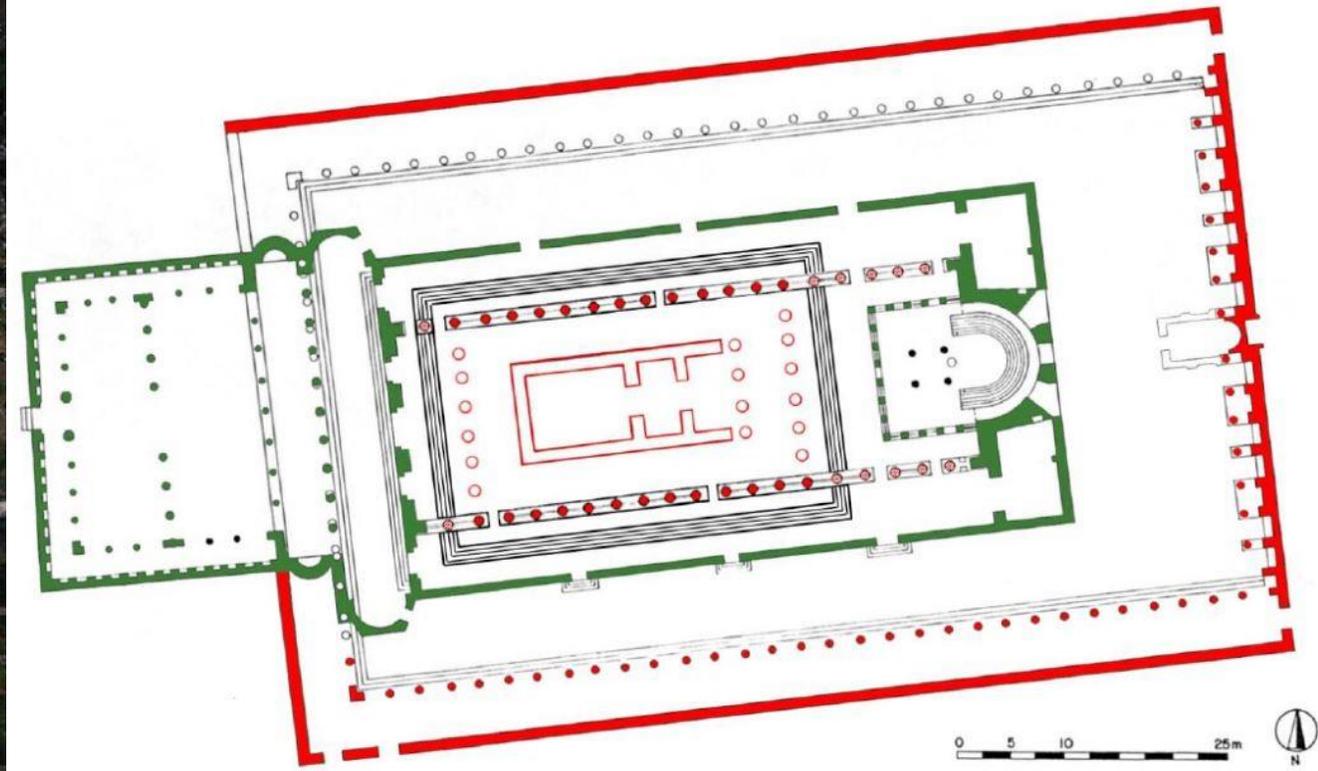
Město v křesťanství - Codex Theodosianus

- 16.10.8 – 382, Theodosius I., Gratian a Valentinian II., chrámy mají zůstat otevřené pro všeobecné využití a obrazy uvnitř mají být měřeny spíše pomocí umělecké hodnoty než jejich božstvím
- 16.10.15 – 399, Arcadius a Honorius roku 399, o zákazů obětí, ale o ochraně pohanských staveb a chrámů a o zákazu jejich svévolného ničení
- 16.10.25 – 435, Theodosius II. a Valentinian III., o ztržení a zničení pohanských chrámů a svatyní a následné purifikaci vztyčením kříže

Město v křesťanství: od chrámu ke kostelu

- archeologické prameny
  - pionýrské „výzkumy“, způsob využití, (původ) destrukce, datace, neprokazatelnost společenských změn
  - Afroditin chrám/basilika sv. Michaela ve městě Aphrodisias (Turecko)
    - neprokazatelná datace, analýza keramické evidence tuto událost datovala do 2. poloviny 5. století
    - transformace polorozpadlého pohanského chrámu vs. (původně) pohanského chrámu sloužícího jinému účelu vs. aktivního a užívaného chrámu

Afroditin chrám, Aphrodisias (Turecko), červeně pohanské a zeleně křesťanské prvky

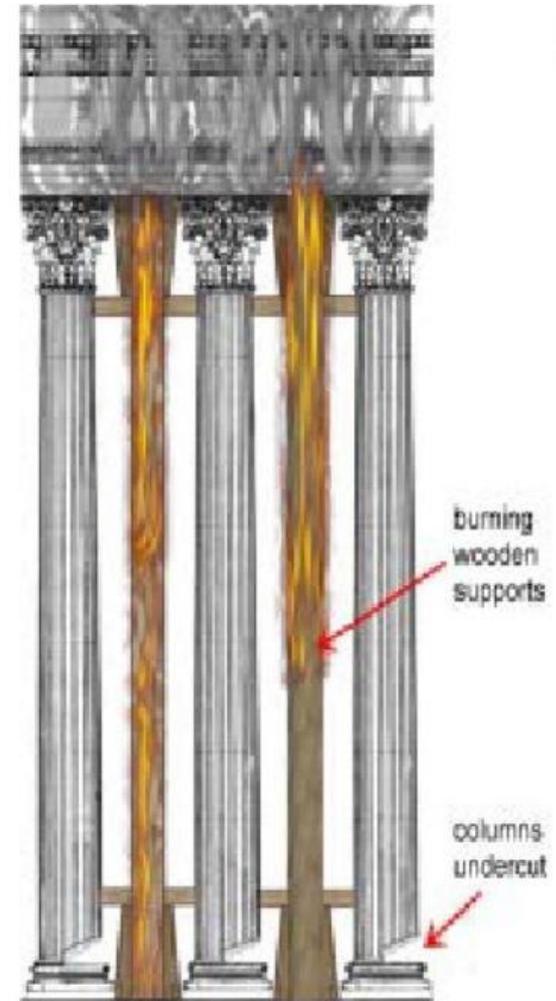
Diův chrám v Nemei (Řecko), vlevo v probíhající rekonstrukci, vpravo po zásahu křesťanů = sloupy rozházené na různé strany (dříve se předpokládalo po zemětřesení = sloupy spadlé stejným směrem)

Diův chrám, Nemea (Řecko), zničení patek sloupů

Diův chrám, Apamea (Sýrie), možný průběh destrukce

Město v křesťanství: od chrámu ke kostelu

- venkovský pohanský chrám v Brenu (Itálie)
    - z archeologických výzkumů v roce 1986 byl prokázán případ křesťanské destrukce
    - do konce 4. století n. l. datovaná vrstva popela a uhlíků spolu s mramorovými sochami s chybějící hlavou a rukama
- ⇒ 1. pol. 4. století n. l. doklady oprav městských pohanských chrámů
- ⇒ 2. pol. 4. století n. l. transformace využívání/úpadek/výjimečně destrukce
- ⇒ 1./2. pol. 5. století n. l. transformace v křesťanské kostely/stavby

Město v křesťanství: od chrámu ke kostelu

- písemné prameny
    - zkreslené ve prospěch vítězného křesťanství, pozdní zprávy
    - Libanius, Pro templis, 381-391 n. l.
      - černě odění mniši, kteří jedí a pijí víc než slon, ničí jeden venkovský chrám za druhým
    - alexandrijský biskup Theofilus, 391/392 n. l.
      - zničení Serapea a postavení kostela sv. Jana Křtitele na chrámových troskách
- ⇒ 2. pol. 4. století n. l. „každý druhý svatý“ ničil pohanské chrámy a kultovní předměty

Křesťanský biskup Theophilus triumfující nad alexandrijským Serapeem

sv. Kornelius modlí se za zemětřesení

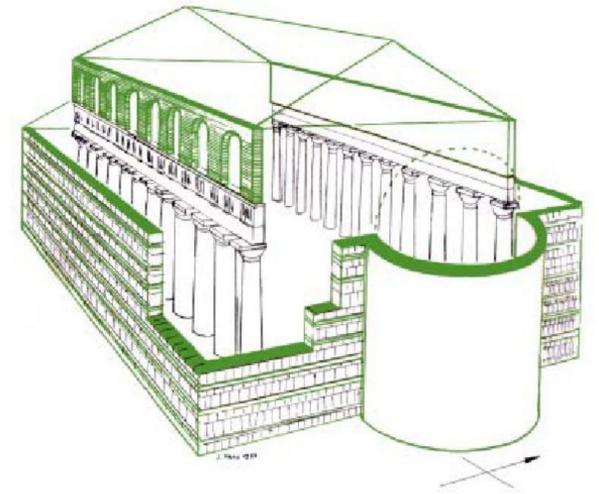
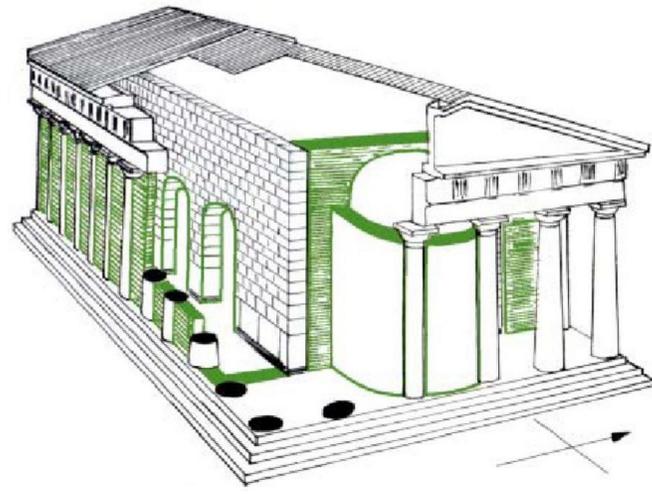
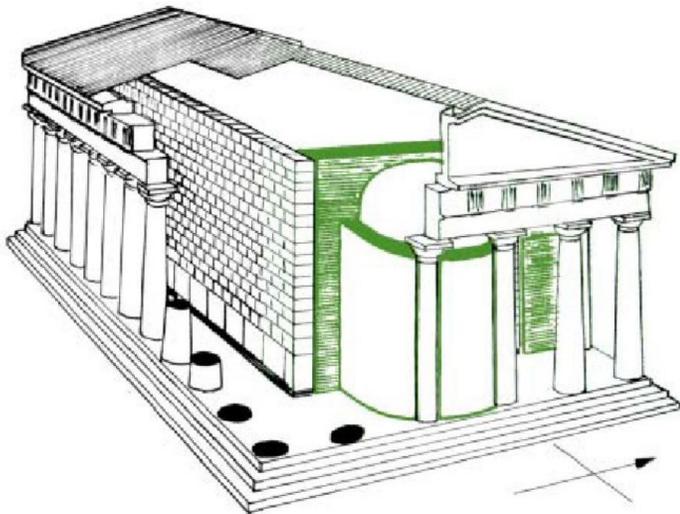

sv. Mikuláš ničící pohanské modly

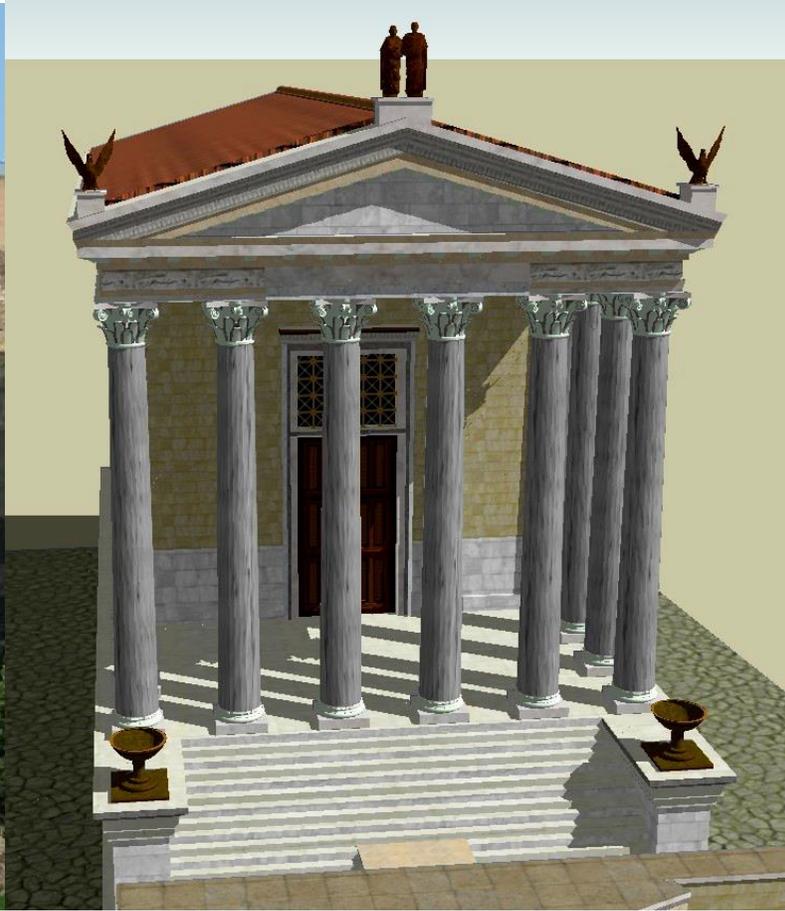

Město v křesťanství: od chrámu ke kostelu

- tři typy proměny
  - přímá: chrám-kostel
    - cella či celý pohanský chrám je proměněn v křesťanskou stavbu

San Lorenzo in Miranda (chrám Antonina a Faustiny), Forum Romanum

San Nicola in Carcere, křesťanský kostel vzniklý ze tří pohanských chrámů, Řím (Itálie), červeně pohanské a zeleně křesťanské prvky

III. il Tempio meridionale

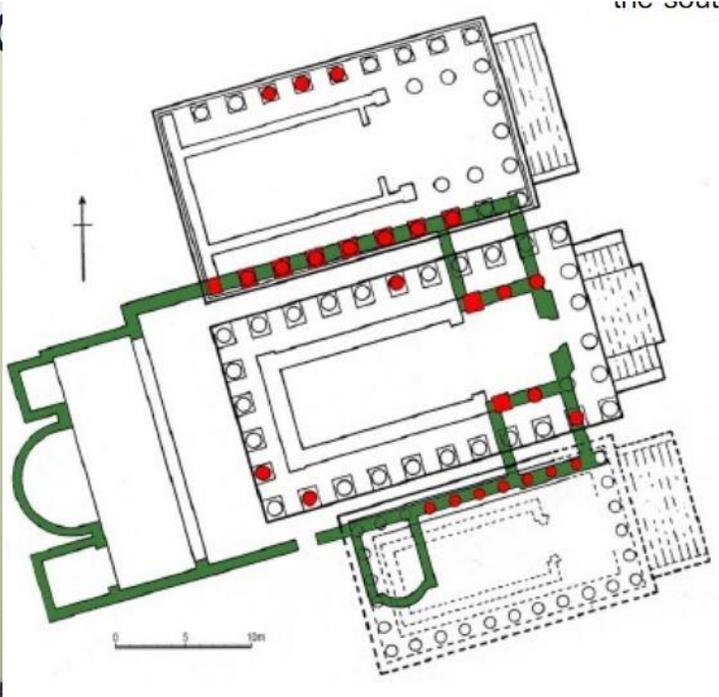
Sinagoga
Synagogue

NOI SIAMO QUI
we are here

Il Tempio della Dea speranza - Tempio sud
(Stile dorico) III sec. a. C.
Temple of the Goddess Hope - the South Temple
(doric order) Third Century BC

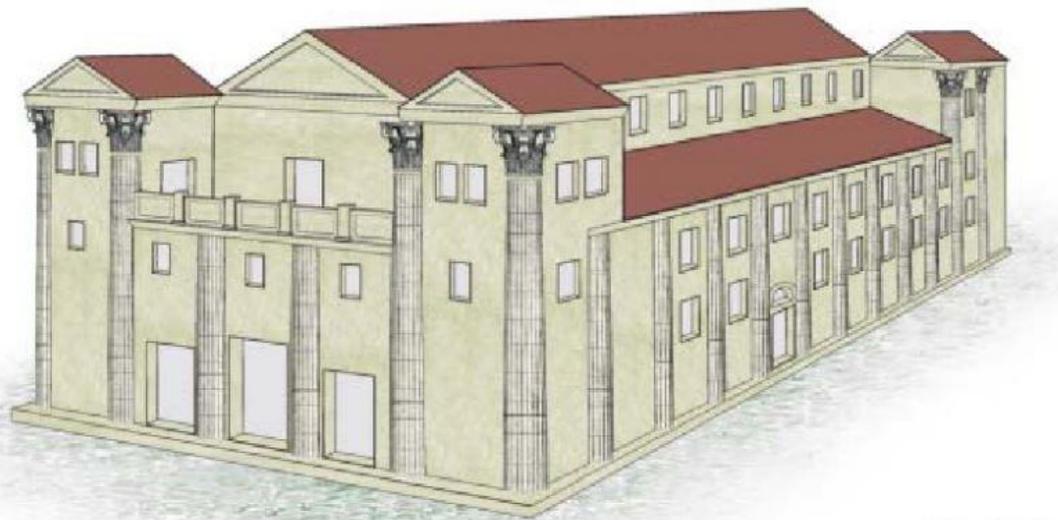
Il Tempio della Dea Giunone Sospita - Tempio Mediano
(Stile Ionico) II Sec. a.C.
Temple of Juno The Savior - The Middle Temple
(Ionic Order) Second century BC

Il Tempio Del Dio Giano Bifronte - Tempio Nord
(Stile Ionico) III Sec. a.C.
The Temple of The Two-Faced God Janus - The North Temple
(Ionic Order) Third century BC

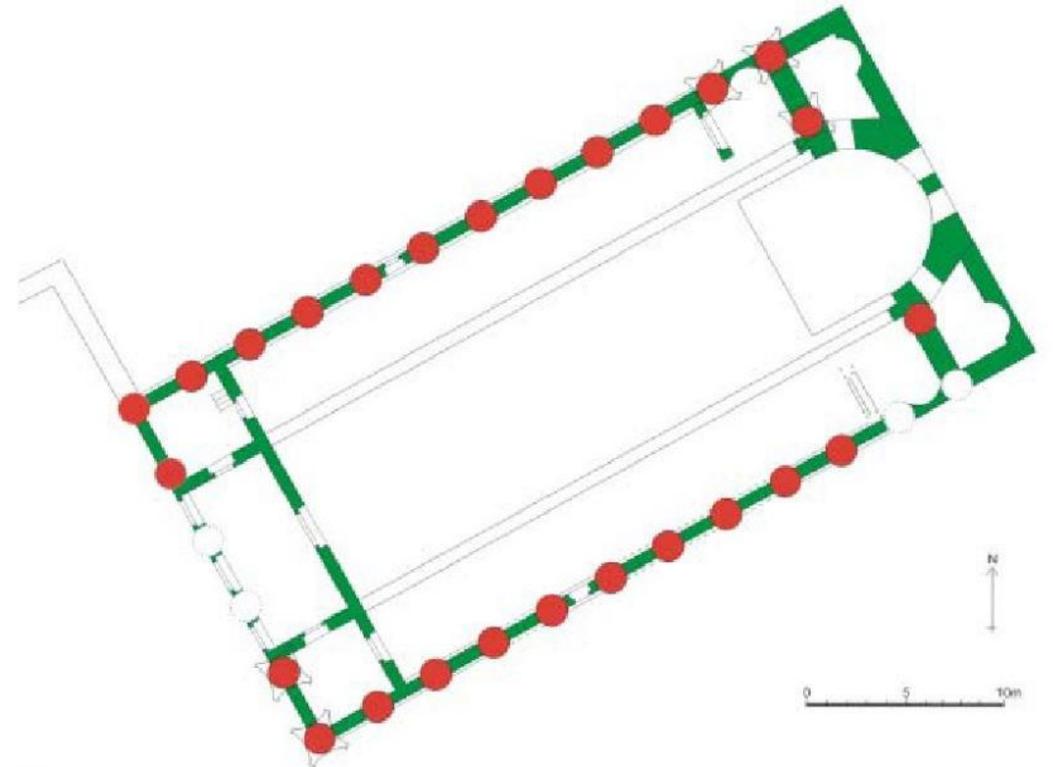

Diův chrám, Diocaesarea (Turecko), červeně pohanské a zeleně křesťanské prvky

DIOCAESAREA (UZUNCABURÇ)
HYPOTHETICAL RECONSTRUCTION OF THE TEMPLE-CHURCH
FROM THE SOUTH-WEST

Byzans [EB01]

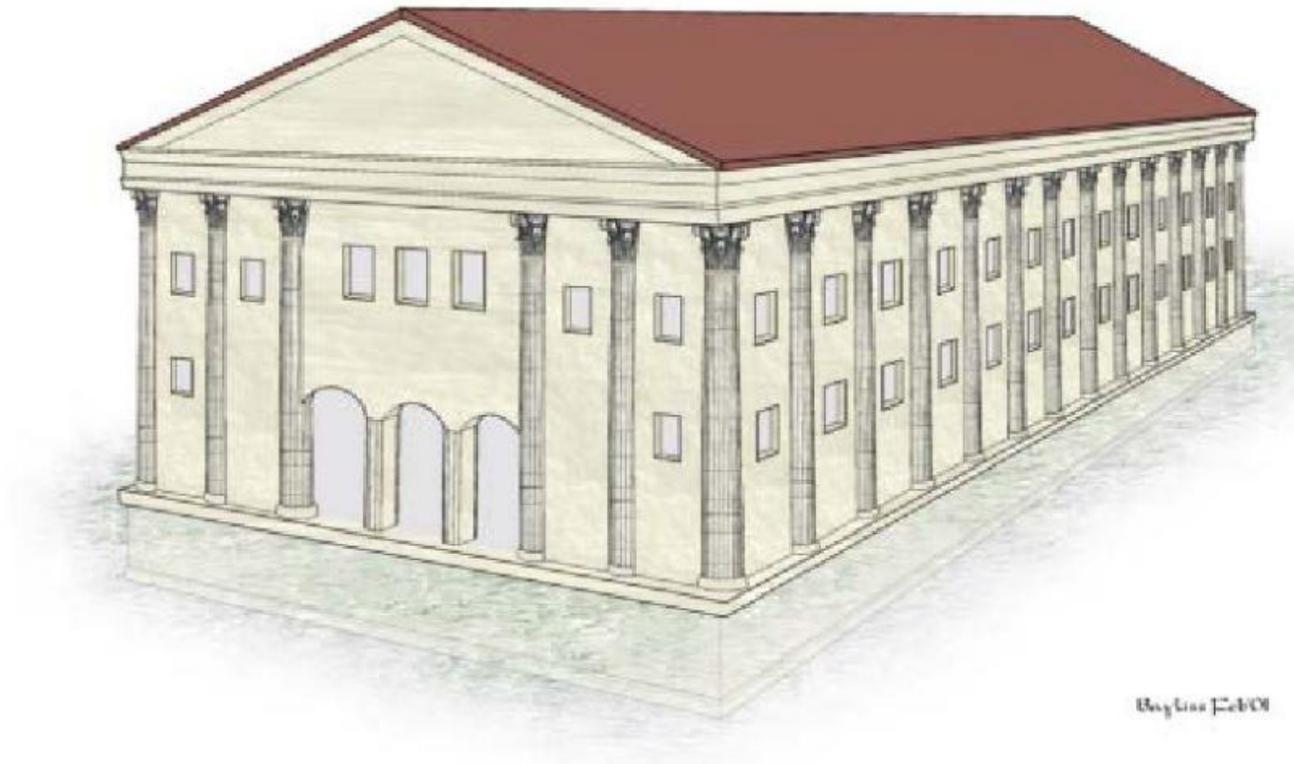

Diův chrám, Seleucia (Turecko)

SELEUCIA AD CALYCADNUS (SILIFKE)

HYPOTHETICAL RECONSTRUCTION OF THE TEMPLE-CHURCH FROM THE SOUTH-WEST

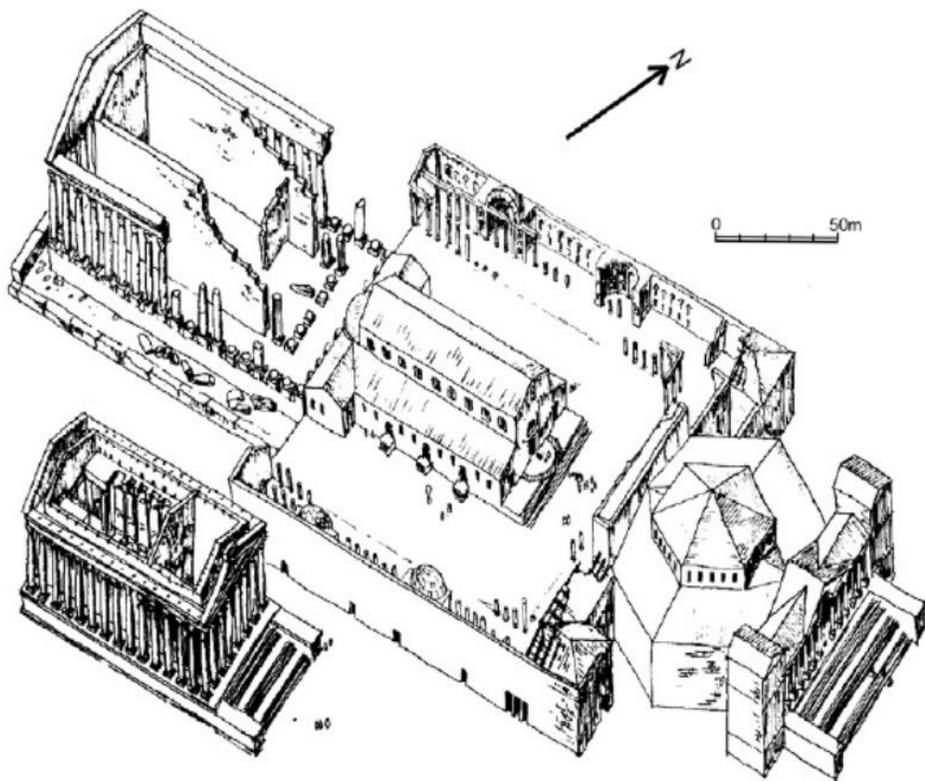
EXTERIOR PORCHES AND NARTHEX ARE NOT SHOWN.
HIPPED ROOF WITH NO CLERESTORY IS ASSUMED

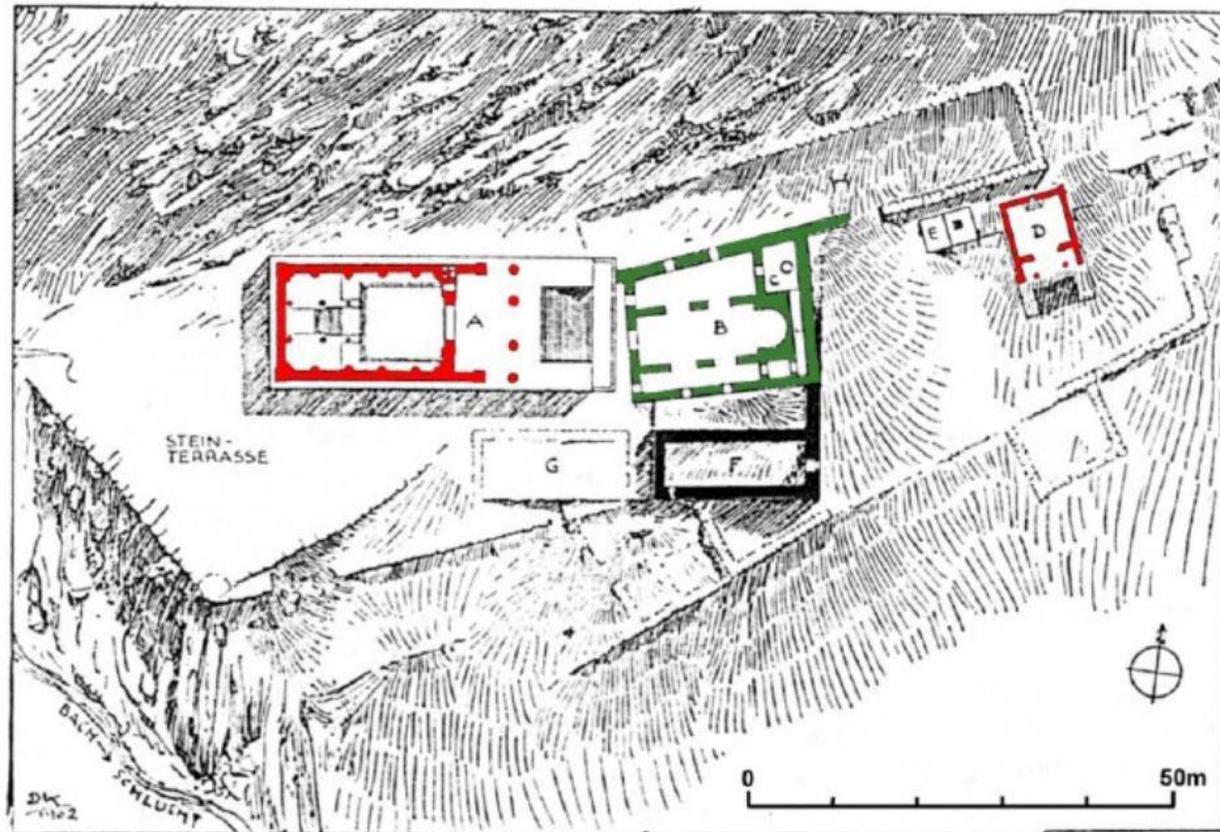
Město v křesťanství: od chrámu ke kostelu

- tři typy proměny
  - nepřímá: (a) na chrámovém pozemku (temenu)

Kostel sv. Petra v blízkosti chrámu Jupitera,
Heliopolis, (Syropalestina)

Křesťanský kostel (zeleně) v blízkosti pohanských
staveb (červeně) Hosn Niha (Syropalestina)

Město v křesťanství: od chrámu ke kostelu

- tři typy proměny
  - nepřímá: (b) ze stavebního materiálu pohanského chrámu

Kostel sv. Klementa (Řím), použití několika různých (barevně i stylově) sloupů v 2. pol. 4. století n. l.

Město v křesťanství: od chrámu ke kostelu

- kultovní předměty (sochy, idoly, obrazy apod.)
  - aktivně ničeny (vyhlazené obličeje, poškozené hlavy, ruce)
  - desakralizovány a purifikovány křesťanským křížem
  - ukládány do stěn, pod podlahy, do studní

Figure 5: Mutilated North Metope nr. 25 of Eros, Aphrodite, and Helen with cult image of Athena (from Brommer 1979, pl. 21)

Figure 6: Detail of the mutilated and weathered face of Hera from the central block of the Parthenon frieze (photo author)

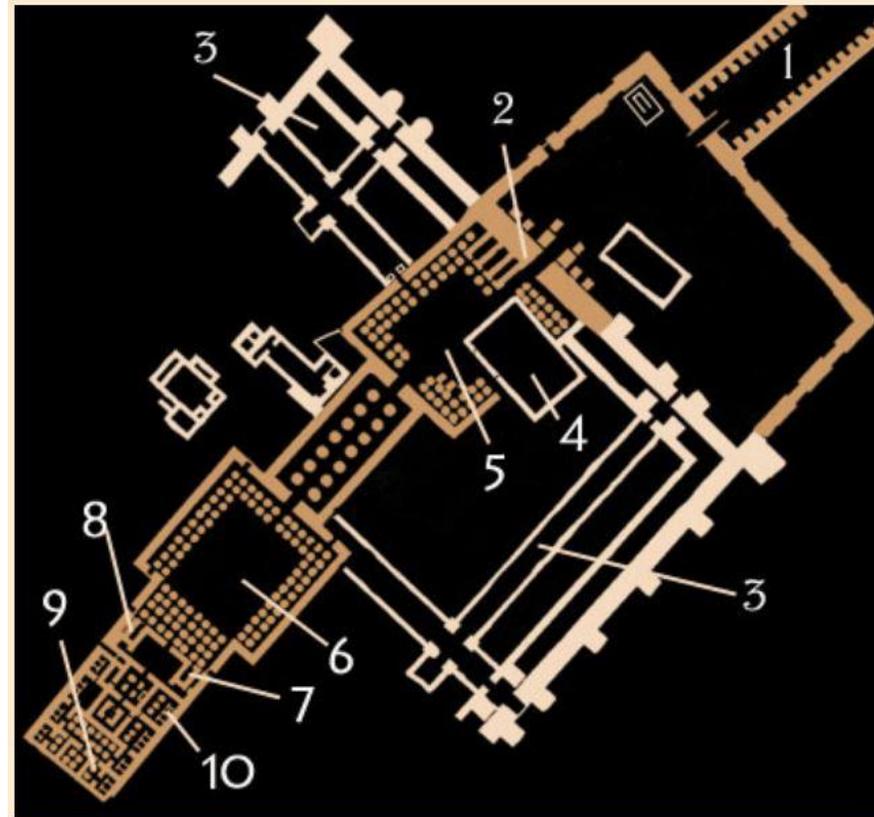
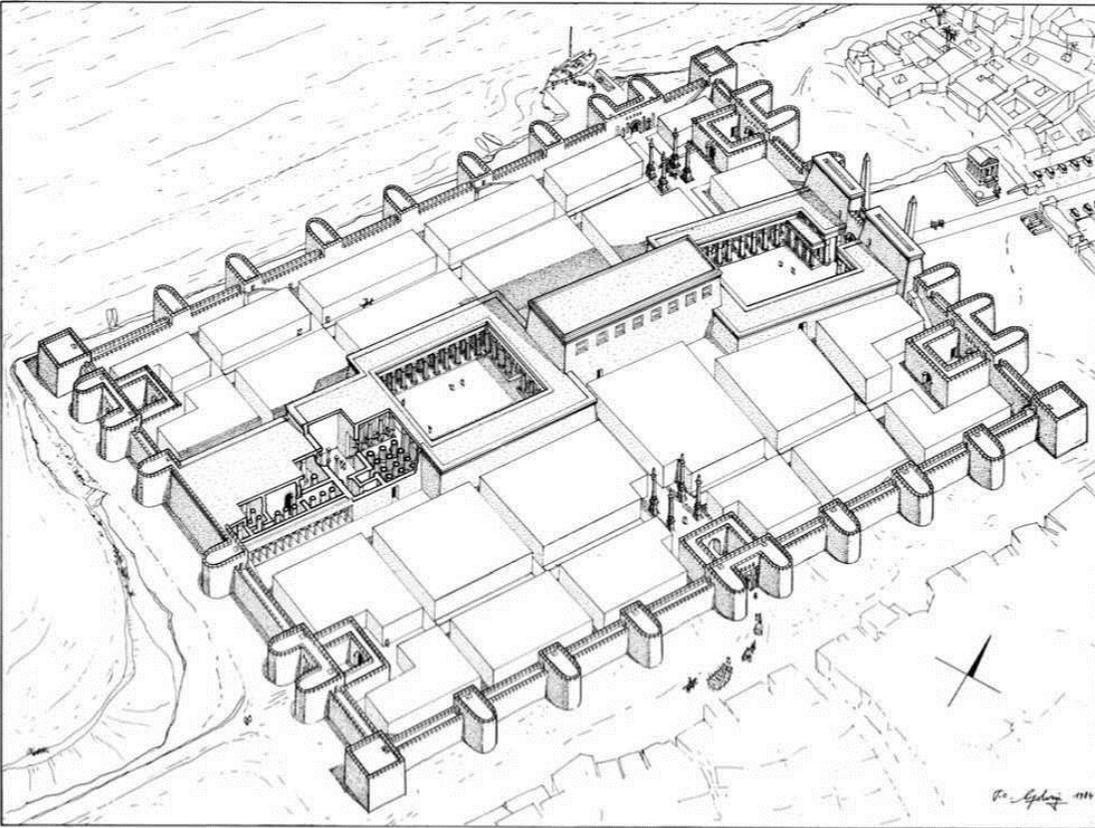

Město v křesťanství: od chrámu ke kostelu

- římská paralela
    - konec 3. století n. l. v posvátném Ammonově chrámu v Luxoru vzniká římský vojenský tábor pro 1500 vojáků
      - rozebrány části egyptského chrámu
      - vnitřní výzdoba (rytiny) překryty dvojitou vrstvou omítky a přemalovány římskými motivy
- ⇒ vhodný a nevyužívaný prostor
(srovnejte s pohanskými chrámy)

(vlevo) rekonstrukce celého římského tábora (vpravo) archeologicky doložená část tábora

1. Avenue of sphinx
2. First pylon
3. Roman camp
4. Mosque
5. Court of Ramesses II
6. Court of Amenhotep III
7. Chapel of Mut
8. Chapel of Khonsu
9. Chapel of Amun
10. Birth chamber

Město v křesťanství: od chrámu ke kostelu

- pohanské chrámy/křesťanské kostely jako orientační body v městské krajině
  - vyvýšená dominantní poloha (Kapitol, Parthenon apod.)
  - fyzická i psychická/mentální transformace

Město v křesťanství: od chrámu ke kostelu

- pohanské chrámy/křesťanské kostely jako výraz městské identity
  - město → chrám/kostel → příbytek boha
  - antická procesí (římské triumfy - chrám na Kapitolu, panathenájské hry - Parthenon, svátky Nilu v Alexandrii - Serapeum)

Odkaz na šesti minutové video o proměnách Parthenonu:
<https://www.youtube.com/watch?v=aGitmYl6U90>

Parthenon, Athény (Řecko)

www.ancientathens3d.com

Město v křesťanství: od chrámu ke kostelu

- pohanské chrámy/křesťanské kostely jako shromaždiště lidí
  - pohanské chrámy – venkovní oltář, shromáždění lidí, slavnosti, hostiny
  - křesťanské kostely – vnitřní oltář, „indoor“ aktivity
- pohanské chrámy/křesťanské kostely jako sakrální místa
  - kontinuita v účelu (ale ne ve způsobu) užívání => kultovní aktivity

Město v křesťanství: od chrámu ke kostelu

- shrnutí
  - 4. století n. l. koexistence pohanských a křesťanských staveb
  - 2. pol. 4. století n. l. upřednostňování křesťanských staveb -> chátrání a transformace pohanských staveb v civilní/světské
  - 1./2. pol. 5. století n. l. (ne)násilná transformace v kostely
    - logické využívání kvalitního stavebního materiálu
    - logické využívání vhodné lokality (centrum města, vyvýšená pozice)
    - sakrální kontinuita

Město v křesťanství: od chrámu ke kostelu

- shrnutí
  - nebyla to masová záležitost
    - (data z roku 2004) v celé římské říši transformováno cca 120 chrámů (2011 cca 300 chrámů), 43 jich mělo být zničeno (podle písemných pramenů), ale archeologicky se podařila cílená destrukce „prokázat“ u 4
  - západ: pomalejší christianizace a méně dochovaných chrámů/kostelů
  - rozdíl mezi venkovem (chrámy spíš ničené, neudržované) a městem (transformace, brzká christianizace)

Literatura

- *Cod. Theod.*, trans. Pharr, C. The Codex Theodosianus and Novels, and the Sirmundian Constitutions. Princeton, 1952
- Bayliss, R. 2004. Provincial Cilicia and the archaeology of temple conversion. Oxford: BAR No. 1281.
- J. Pollini, The Archaeology of Destruction: Christians, Images of Antiquity, and Some Problems of Interpretation. In *The Archaeology of Violence: Interdisciplinary Approaches*. New York, 2013, 241-267
- B. Ward-Perkins. The End of the Temples: An Archaeological Problem. In J. Hahn (Hrsg.), *Spätantiker Staat und Religiöser Konflikt*, Berlin, 2011, 187-201
- obrázky: výše psané publikace, commons.wikipedia